

Zaštita oznaka zemljopisnog podrijetla u Europskoj zajednici i Hrvatskoj na primjeru djevičanskih maslinovih ulja

Protection of Geographical Indications in European Community and in Croatia on the Example of Virgin Olive Oil

Olivera Koprivnjak

SAŽETAK

Zakon o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga koji je stupio na snagu u srpnju 1999., pruža mogućnost zaštite podrijetla brojnih izvornih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Hrvatskoj. Zakon je u velikoj mjeri usklađen s europskim Pravilnikom o zaštiti oznaka zemljopisnog i oznaka izvornosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, no neka od rješenja ne zadovoljavaju specifičnosti poljoprivredno-prehrambene proizvodnje. Usporedbom nekih elemenata hrvatskih, europskih i talijanskih propisa u ovom području, uočeni su neki nedostaci hrvatskog zakona: nedefiniran sustav kontrole te udruživanje korisnika zaštićenih oznaka. Ovi nedostaci od ključne su važnosti i mogu otežati priznavanje hrvatskih oznaka na europskom tržištu. Na primjeru djevičanskih maslinovih ulja, prokomentirana su praktična višegodišnja iskustva nekih zemalja u zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla. Ova iskustva ističu potrebu prethodne procjene proizvodnih potencijala, ciljanog tržišta i ekonomske opravdanosti. Prilikom određivanja posebnih svojstava proizvoda potrebno je konzultirati stručne institucije i provesti opsežna istraživanja. Zbog postojećih tržišnih okolnosti, nužno je pokrenuti intenzivnu marketinšku aktivnost.

Ključne riječi: oznake zemljopisnog podrijetla, zakonodavstvo, maslinovo ulje

ABSTRACT

The Law on the protection of geographical indications and services, which became effective in July 1999, offers possibility for origin protection for numerous authentic agricultural and food products in Croatia. This law is to a great extent harmonised with the European regulation on the geographical indications and designations of origin for agri-

cultural products and foodstuffs, but some solutions do not gratify the specificity of agricultural and food production. By comparing some elements of Croatian, European and Italian regulations related to this field, few deficiencies in Croatian law are noted: undefined control system and association of protected indication users. These lacks are very important and could make the recognition of Croatian denomination on European market difficult. The practical experiences of some years in protection of geographical indications in some countries, based on the case of virgin olive oil, are discussed. These experiences stressed the necessity of previous evaluation of production potential, target market and profitability. When defining the specific characteristics of product, it is necessary to consult professional institutions and carry out extensive researches. Because of the existing market conditions, it is necessary to implement intensive marketing activity.

Key words: geographical indications of origin, legislation, olive oil .

UVOD

Prirodna potreba za isticanjem zemljopisnog podrijetla nekog poljoprivrednog ili prehrambenog proizvoda javlja se u slučaju kada proizvod iz određenog zemljopisnog okružja, zbog svojih posebnih svojstava ili kakvoće, postaje na tržištu traženiji od njemu sličnih proizvoda. Lakšom prodajom i većom zaradom proizvođači iz dotičnog zemljopisnog okružja ostvaruju tako izravnu korist.

Potreba za zaštitom oznaka zemljopisnog podrijetla javlja se u slučaju kad na scenu stupa nelojalna konkurencija. Lažnim isticanjem zemljopisne oznake za proizvod lošije kakvoće ili stranog podrijetla ona istovremeno šteti i proizvođačima i potrošačima. Proizvođačima na način da oduzima dio tržišnog kolača i ruši reputaciju proizvoda, dok potrošače obmanjuje u vezi s posebnim svojstvima ili kakvoćom proizvoda.

Zakonskim propisima u vezi oznakama zemljopisnog podrijetla država proizvođačima iz dotičnog zemljopisnog okružja pruža instrument kojim se oni mogu zaštititi od nelojalne konkurencije. Primjeri traženih izvornih prehrambenih proizvoda u Hrvatskoj, koji su zbog nepostojanja ili krajnje šturosti zakonskih propisa bili nedovoljno zaštićeni, mogu se osim poznatog pašskog sira ili slavonskog kulena, naći i u istarskom pršutu te istarskom maslinovom ulju (Koprivnjak et al., 1997). Od početka 2000. godine, stupanjem na snagu *Zakon o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga* (1999), mogu se u tom pogledu očekivati pozitivne promjene i na hrvatskom tržištu. Zakon je u velikoj mjeri usklađen s europskim *Pravilnikom o zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla i oznaka izvornosti poljoprivredno prehrambenih proizvoda* (1992), no kako pokriva šire područje od spomenutog pravilnika, neka od rješenja ne zadovoljavaju specifičnosti poljoprivredno-prehrambene proizvodnje.

Uzevši kao primjer zaštitu oznake podrijetla djevičanskih maslinovih ulja, u radu su razmotreni neki od elemenata hrvatskih, europskih i talijanskih propisa koji uređuju ovu problematiku, te je ukazano na neke nedostatke hrvatskog zakonodavstva, prvenstveno u vezi s obaveznim udruživanjem proizvođača i

obaveznim provođenjem kontrole i nadzora. Osim toga, prokomentirana su i praktična višegodišnja iskustva nekih zemalja u zaštićivanju podrijetla, s ciljem da se budućim korisnicima zaštićenih oznaka omogući bolje razumijevanje i ispravniji pristup u primjeni ovog specifičnog instrumenta tržišnog natjecanja.

UDRUŽIVANJE PROIZVOĐAČA

U proizvodnju izvornih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda obično je uključen veći broj manjih proizvođača sa svojstvima zanatske ili male industrijske proizvodnje, svaki sa svojim specifičnostima. Konačan proizvod sa zaštićenom oznakom podrijetla mora, međutim, biti postojanih osobina i potrošačima lako prepoznatljiv, pa je u postupku zaštite važno uskladiti ove specifičnosti te definirati ključne elemente u procesu proizvodnje kojima će se to postići. Drugim riječima, potrebno je interesno udruživanje proizvođača.

Imajući to na umu, talijanski je zakonodavac u *Zakonu o priznavaču kontroliranih oznaka podrijetla djevičanskih maslinovih ulja (1992)* propisao da zaštitu oznake može zatražiti grupa proizvođača udružena u konzorcij koji predstavlja najmanje 30% proizvodnje u dotičnom zemljopisnom okružju. Zadaci konzorcija sastoje se uglavnom u:

- vođenju registara maslinika pod zaštitom oznake zemljopisnog podrijetla,
- nadzoru i kontroli kakvoće ulja, te proizvedenih i upakiranih količina ulja koje su pod zaštitom,
- promociji i širenju informacija o zaštićenoj oznaci,
- sankcioniranju svakog kršenja propisanih pravila od strane članova konzorcija.

Europski *Pravilnik o zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla i oznaka izvornosti poljoprivredno-pehrambenih proizvoda (1992)* također govori o udruženjima proizvođača, iako izričito ne navodi udjel proizvodnje koji ona moraju pokrivati, niti oblik njihova udruživanja.

Prema hrvatskom *Zakonu o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga (1999)* nije potrebno da zaštitu oznake zatraži udruživanje proizvođača, već je za to dovoljan samo jedan proizvođač. Upitno je stoga u kolikoj su mjeri posebna svojstva ili kakvoća proizvoda definirani od pojedinca reprezentativni za određeno zemljopisno okružje, te koliko su na taj način zaštićeni interesi ostalih proizvođača. Zbog navedenih razloga, svakako bi ovu odredbu hrvatskog zakona trebalo prilagoditi međunarodnom zakonodavstvu.

POSEBNA SVOJSTVA I KAKVOĆA PROIZVODA

Zaštićena oznaka zemljopisnog podrijetla nema dublji značenja ni naročite vrijednosti ako u svijesti potrošača ne izaziva predodžbu o posebnim svojstvima proizvoda vezanim uz mjesto iz kojeg potječe.

Razumljivo je da ta posebna svojstva moraju biti ujednačena kod svih proizvođača i postojana kroz niz godina, kako bi se takva predodžba kod potrošača ustalila. Odatle i proizlazi ranije razmotrena potreba dogovaranja i definiranja primjerice tehnika uzgoja, sortnog sastava, trenutka berbe i postupaka u preradi. No, i u tom slučaju, poteškoće kod utvrđivanja posebnih svojstava poljoprivredno-prehrambenih proizvoda neminovno nastaju zbog utjecaja različitih godišnjih klimatskih prilika koje se javljaju u određenom zemljopisnom okružju. Stoga se ovaj korak u postupku zaštite ne smije olako shvatiti. Odabir pojedinih specifičnih sastojaka i njihovih graničnih vrijednosti treba obaviti na temelju rezultata opsežnih višegodišnjih istraživanja.

Razmotri li se primjer zaštićenih oznaka djevičanskih maslinovih ulja na području Italije (Paganuzzi, 1999) uviđa se da kriteriji za odabir fizikalno-kemijskih karakteristika nije bio ujednačen: neke oznake ograničavaju se samo na pokazatelje kakvoće dok druge propisuju i karakteristike tipičnosti, kao što je npr. sastav masnih kiselina. Ovakva situacija posljedica je nedovoljne količine informacija o sastavu ulja u pojedinim zemljopisnim okružjima koja bi na temelju višegodišnjih praćenja omogućila definiranje limita tipičnosti. Treba istaknuti da hrvatski *Pravilnik o temeljnim zahtjevima za ulja od ploda i koline, maslina (1999)* u članku 10. ograničava oznake zemljopisnog podrijetla na djevičanska maslinova ulja ekstra, pod uvjetom da postoji barem trogodišnje praćenje propisanih pokazatelja, te da vrijednosti odabranih pokazatelja ne odstupaju u danom razdoblju za više od 20%. Za sada je to jedini takav primjer kad je riječ o poljoprivredno-prehrambenim proizvodima.

Iz talijanskih iskustava u zaštiti oznaka maslinovih ulja korisno je izdvojiti problem vezan uz posebna svojstva definirana pokazateljima koji nisu propisani temeljnim zahtjevima za maslinova ulja (npr. polifenoli, tokoferoli, tvari arome i dr.). Radi dosljednosti u primjeni zakona, te radi otklanjanja mogućih nesporazuma u postupcima kontrole, Paganuzzi (1999) predlaže da se u slučaju uvrštenja ovih pokazatelja među posebna svojstva obavezno navedi i analitička metoda za njihovo određivanje, prihvaćena od strane kompetentnih međunarodnih organizacija. Kako se i naš *Pravilnik o temeljnim zahtjevima za ulja od ploda i koline maslina (1999)* ograničuje samo na temeljne pokazatelje, ovakav je prijedlog dobrodošao i u eventualnim sličnim slučajevima u Hrvatskoj.

Osobitu pažnju u definiranju posebnih svojstava i kakvoće poljoprivrednih ili prehrambenih proizvoda zaslužuje opis senzorskog profila, budući su okusna i mirisna svojstva ona koja potrošača prvenstveno rukovode u odabiru proizvoda. Talijanska iskustva kod zaštite oznaka djevičanskih maslinovih ulja (Paganuzzi, 1999) upozoravaju na neopravdano korištenje terminologije koja nije u skladu s rječnikom službene metode, kao i na nepravilno izražavanje intenziteta percepcije pojedinih svojstava. Preporuča se dakle i domaćim proizvođačima da se prilikom definiranja senzorskog profila rukovode službenom metodom za ocjenu okusno-mirisnih svojstava djevičanskih maslinovih ulja.

Ponekad određene razlike u sastavu i svojstvima proizvoda podrijetlom iz istog zemljopisnog okružja mogu doprinijeti bogatstvu ponude, pogotovo ako je ona praćena i zadovoljavajućim količinama. Primjeri takvog pristupa zaštiti oznake zemljopisnog podrijetla mogu se naći u talijanskim zaštićenim oznakama djevičanskih maslinovih ulja od kojih mnoge objedinjuju nekoliko naziva užitih zemljopisnih okružja, ili u španjolskim zaštićenim oznakama *Baena* i *Les Garrigues* kod kojih se razlikuju dva tipa proizvoda ovisno o stupnju zrelosti plodova masline.

KONTROLA SUSTAVA ZAŠTITE

Oznaka zemljopisnog podrijetla jamstvo je određene kakvoće i kao takvo zahtijeva pravno reguliranu i rigoroznu kontrolu (Ćizmić, 1996). S druge strane, utvrđivanje podrijetla zapravo se najsigurnije provodi kontrolom dokumentacije i evidentiranjem ukupne proizvodnje zaštićenog zemljopisnog područja, te pojedinih proizvođača na temelju uzgojnih površina, broja stabala, preradenih količina, ostvarenih prinosa kod prerade i dr.

Europski pravilnik nalaže udruženjima korisnika oznaka da u zahtjevu za priznavanje zaštićene oznake podrijetla navedu kontrolnu instituciju koja će obavljati nadzor nad dosljednim provođenjem i poštivanjem djelovanja i uvjeta iz posebnih propisa za proizvod sa zaštićenom oznakom.

Kontrolna institucija može u cilju nadzora angažirati i neku treću instituciju, no u oba slučaja one moraju djelovati u skladu sa standardnom normom za institucije za certifikaciju EN 45011, čime se osigurava visok stupanj pouzdanosti garancije od strane neutralne osobe. Korisno je napomenuti da je, pored vanjske tj. obavezne kontrole, uobičajeno da udruženja korisnika zaštićene oznake primjenjuju i instrumente unutarnje kontrole. To je u interesu prvenstveno samih članova, budući da se stalnim nadzorom čuva reputacija zaštićenog proizvoda i čitavog udruženja.

Europski pravilnik predviđa mogućnost priznavanja oznaka zemljopisnog podrijetla i za proizvode koji na tržište EZ-a dolaze iz trećih zemalja, pod uvjetom da treća zemlja, između ostalog, ima odgovarajući sustav kontrole. Na žalost, u hrvatskom zakonu o oznakama zemljopisnog podrijetla ne propisuje se izričita obaveza vanjske kontrole. Tek se u članku 28, stavak 4, navodi da će korisnik zaštićene oznake, za kojeg ovlaštena inspekcija, drugo ovlašteno tijelo ili skupina korisnika utvrdi odstupanja od propisanih uvjeta, biti brisan iz registra. Prema *Zakonu o državnom inspektoratu* (1999), ova institucija pored ostalog vrši i nadzor nad primjenom zakona i drugih propisa u vezi korištenja oznaka zemljopisnog podrijetla. No u tom slučaju ne radi se o kontinuiranoj vanjskoj kontroli kakvu predviđa europsko zakonodavstvo, te bi zbog važnosti ove komponente u zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla, *Zakon o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga* svakako trebalo nadopuniti.

EKONOMSKA OPRAVDANOST

Postupak zaštite oznake zemljopisnog podrijetla ima svoju cijenu, pa se postavlja pitanje u kojim je slučajevima opravdano zaštićivati proizvodnju nekog zemljopisnog okružja.

Troškove vezane uz cjelokupno funkcioniranje ovog sustava snose svi korisnici oznake, a u primjeru djevičanskih maslinovih ulja oni se sastoje od troškova za:

- osoblje i uredske prostore udruženja korisnika zaštićene oznake,
- vanjsku kontrolu proizvodnje, pakiranja i prodaje zaštićenog proizvoda,
- uzorkovanje, te fizikalno-kemijsku i senzorsku analizu zaštićenog proizvoda,
- promotivne aktivnosti.

Prema istraživačima Murmura i Cichelli (Pizzo, 1999), za navedene je troškove u Italiji u 1998. godini bilo potrebno izdvojiti oko 440.000.000 lira. Ovaj izuzetno veliki trošak lakše je podmiriti ako se rasporedi na veliku količinu proizvoda. Na primjeru zaštićene oznake *Riviera Ligure - Riviera dei Fiori*, Murmura i Cichelli izračunali su da bi takav prihvatljivi trošak mogla podnijeti godišnja količina od oko 880 tona ulja, što predstavlja oko 38% prosječne godišnje proizvodnje u Liguriji. Stvarno je stanje daleko od navedenih količina, i pokriva tek oko 1% proizvodnje, što proizvod čini izuzetno skupim, a proizvođaču ne donosi dodatnu zaradu jer se ona gubi u troškovima. Rascjepkanost proizvodnje i veliki broj sitnih proizvođača dodatno otežavaju situaciju jer tako rastu troškovi pojedinačnih analiza. Stoga bi udruženja proizvođača, prije no

što pokrenu postupak zaštite, trebala procijeniti svoj potencijal, uzimajući pri tome u obzir više čimbenika, kao što su:

- alternativna rodnost,
- prosječni udio ekstra djevičanskog ulja u ukupnoj proizvodnji,
- udio ekstra djevičanskog ulja koje zadovoljava posebne uvjete za zaštitu oznake,
- količine ulja koje se troše za osobne potrebe,
- udio proizvodnje koji otpada na sitne proizvođače koji količinama ne mogu zadovoljiti zahtjeve zaštićene oznake.

. Osim toga, udruženja proizvođača moraju imati jasnu predodžbu o tržištu na koje ciljaju. Trenutno ni u Italiji, koja je zemlja s najbogatijom ponudom i vjerojatno najizbirljivijim tržištem, ekstra djevičanska maslinova ulja zaštićenog podrijetla ne postižu značajan promet. Prema Mengozzi (2000), tek 0,5% od ukupne prodaje ekstra djevičanskog ulja otpada na ove proizvode.

Kakvoća sama po sebi nije dovoljna, u današnjim prilikama obavezno je treba pratiti snažno, prodorno i ciljano informiranje kupca. Udruženja korisnika zaštićenih oznaka morat će investirati u edukaciju potrošača o posebnim svojstvima proizvoda, o specifičnim mogućnostima njegove primjene, o nutritivnim vrijednostima i sl. To posebno vrijedi za hrvatsko tržište maslinovog ulja, koje većim dijelom nije tradicionalni potrošač i koje vrlo često nije upoznato ni s općim osobinama ovog proizvoda (Koprivnjak i Šehanović, 2000).

ZAKLJUČCI

Stupanjem na snagu *Zakona o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga* u Hrvatskoj su stvoreni uvjeti za zaštitu brojnih izvornih proizvoda. Iako je zakon u velikoj mjeri usklađen s europskim zakonodavstvom, osnovne zamjerke su od ključne važnosti (nedorečenost sustava kontrole, te izostanak obaveznog udruživanja korisnika zaštićenih oznaka), zbog čega se zaštita hrvatskih oznaka zemljopisnog podrijetla na tržištu Europske zajednice ne bi mogla ostvariti.

Dosadašnje praktična iskustva ističu potrebu prethodne procjene proizvodnih potencijala, tržišta na koje se cilja, te ekonomske opravdanosti zaštite. Prilikom definiranja posebnih svojstava treba se osloniti na stručne institucije i opsežna višegodišnja istraživanja, a radi promocije proizvoda u postojećim tržišnim okolnostima nužno je pokrenuti intenzivnu marketinšku aktivnost.

LITERATURA

1. Čizmić, J. (1996): Oznaka podrijetla proizvoda, *Pravo u gospodarstvu*, br. 35, str. 534-549.
2. European Standard EN 45011 (1988) - General criteria for certification bodies operating products certification.
3. Koprivnjak, O.; Milotić, A.; Peršurić, Đ. (1997): Tipični prehrambeni proizvodi u turističkoj ponudi Istre, *Tourism and Hospitality Management*, 2, str. 417-426.
4. Koprivnjak, O.; Šehanović, I. (2000): Consumer Knowledge about Labels on Olive Oil Packages on the Croatian Market, *Olivae*, 81/4, pp. 11-15.
5. Legge 169/92 (1992) - Disciplina per il riconoscimento della denominazione di origine controllata degli oli di oliva vergini ed extravergini, *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 49.
6. Mengozzi, B. (2000): Il lungo rodaggio delle DOP, *Olivo e Olio*, 5, pp. 8-11
7. Paganuzzi, V. (1999): Gli oli di oliva extra vergini italiani a denominazione di origine. Considerazioni sulle caratteristiche prescritte dai disciplinari di produzione, *La Rivista Italiana delle Sostanze Grasse*, 12, pp. 573-585.
8. Pizzo, A. (1999): Quando e' conveniente la produzione di un extravergine a marchio DOP, *Olivo e olio*, 3, pp. 11-16.
9. Pravilnik o temeljnim zahtjevima za ulja od ploda i komine maslina (1999), *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 35.
10. Council regulation (EEC) 2081/92 (1992) on the protection of geographical indications and designations of origin for agriculture products and foodstuffs) *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 73.
11. Zakon o državnom inspektoratu (1999), *Narodne novine Republike Hrvatske*, 76.
12. Zakonu o oznakama zemljopisnog podrijetla proizvoda i usluga (1999), *Narodne novine Republike Hrvatske*, 78.

Adresa autora:

Dr. sci. Olivera Koprivnjak, znanstveni suradnik

Institut za poljoprivredu i turizam

Carla Huguesa 8, 52440 Poreč

e-mail: olivera@iptpo.hr